

Fig. 1. Ydre, set fra sydøst. Einar V. Jensen fot. 1943. — *Exterior seen from the south-east.*

TØLLØSE KIRKE

MERLØSE HERRED

Tølløse var i middelalderen et biskoppeligt len. Kirken er i Roskildebispens jordebog opført med en afgift på 2 mk.¹. 1567 havde sognet 90 tiendeydere, og patronatsretten lå da til Roskilde skole², et forhold, som sikkert gik tilbage til tiden før reformationen³. 11. sept. 1567 fik Tølløsegårds ejer, Peder Oxe til Gisselfeld, skøde på patronatsretten til kirken og præstegården, herligheden af en kirken tilhørende gård og ret til at oppebære al kirkens indtægt⁴. Herefter lå kirken under Tølløsegård⁵ (jfr. altersølv, pengeblok og klokke), dog var kaldsretten 1831 på andre hænder⁶. 4. okt. 1911 overgik den til selveje.

Kirken ligger nordligt i den gamle landsby med herregården, Tølløse slot, som modpol i byens søndre udkant, hinsides landevejen. Kirkegården ligger på fladt terræn, der falder mod engarealer i nordvest. Den er udvidet mod øst formentlig i 1800'rne, og kort efter 1905⁷ er en annekskirkegård anlagt på den anden side af vejen langs den gamle kirkegårds vestside.

Kirkegårdens hegn og indgange. Kirkegården har i øst, syd og vest hvidkalkede, teglhængte

mure, hvorimod der i nord mod præstegården og dens have er levende hegn og trådvæv. Sydsidens vestre del, der stammer fra tiden inden østudvidelsen, er af marksten og tegl over kraftig syld og i øvrigt højere end de øvrige mure. Vestmuren, der til dels har udvendige støttepiller, er fornyet på to steder, men synes herudover at være opført af samme materialer som sydsiden. Dette gælder endvidere kirkegårdsudvidelsens mure i syd og øst, bortset fra det nordligste stykke af østmuren, som er af små, moderne sten. Hovedindgangen fra 1851 er i syd og består af køreport og fodgængerlåde, hvis smedejernsfløje er ophængt i fire rødkalkede piller med sorttjæret sokkel og zinkklædt pyramidespir. To tremmelåger i nord giver adgang fra præstegården, og herudover findes yderligere en låge i øst. - 1734⁸ omtales den såkaldte Tølløse \dagger låge i sydvest.

Bygninger m.m. på kirkegården. Et ligkapel i østmuren er opført 1884 i en tillempet nyromansk stil med tagrytter. Materialet er små, røde sten, der står blanke, og taget er skifertækket. På østgavlen er i jernankre opsat årstallet 1884 over slyngmonogrammerne WSZ og CH

for kirkeejeren William Schulin Zeuthen og hans hustru, Christine Harhoff. Et *skur* med lokummer og redskabsrum er opført i østmuren tæt ved nordhjørnet.

\dagger *Klokkethus.* Tre loftsbjælker og en ankerbjælke, nu del af etageadskillelse i tårnets mellemstokværk, er genanvendt tømmer, hvis udstemninger m.m. tyder på, at de kraftige tømmerstykker oprindeligt har været dele af et klokkehus, som afløstes af det nuværende tårn⁹. Særlig interessant er ankerbjælken i nord, der kan have været hammerbånd eller fodrem i tømmerkonstruktionen. Dette synes at fremgå af den smalle not langs kanten, som brydes af mindst fem 6-7 cm brede udstemninger i en indbyrdes afstand af ca. 1 m, jfr. Ottestrup (DK. Sorø s.669, fig. 3).

- En *brolægning*, som nu er asfalteret i syd og vest, kan være lagt kort efter 1861.

Kirken består af kor og skib fra 1100'rne, som i senmiddelalderen o. 1500 er udvidet med tårn og sakristi. Et gravkapel ved skibets sydside er tilføjet 1647. Våbenhuset foran syddøren er næsten helt ombygget 1851, men rummer ældre, muligvis middelalderligt murværk. Orienteringen afviger stærkt mod syd.

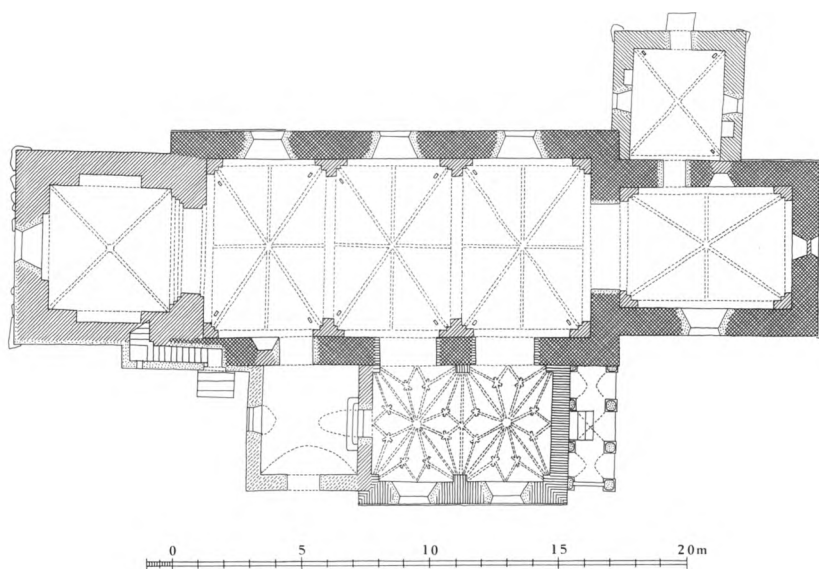

Fig. 2. Plan. 1:300. Målt af MB 1959, tegnet af HJ 1979. Signaturforklaring s. 9. — *Ground-plan. Key on p.9.*

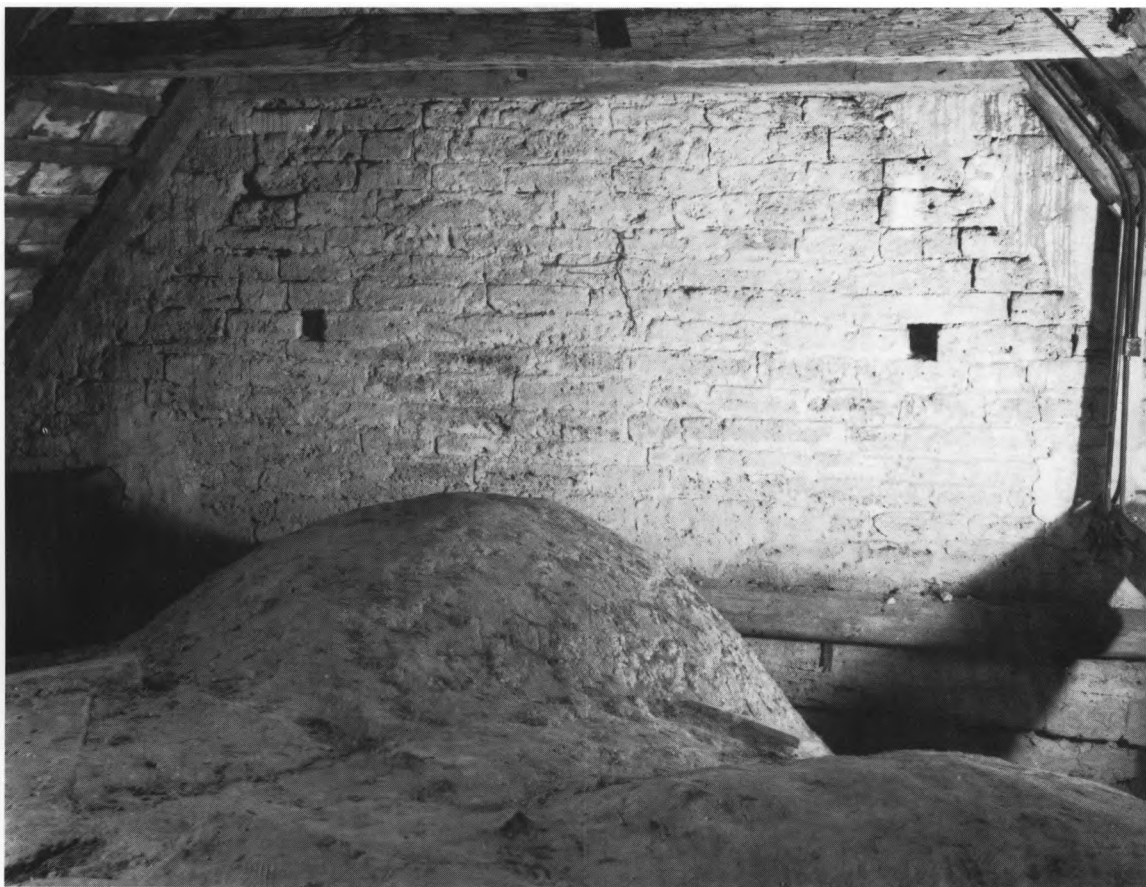

Fig. 3. Triumfgavlen, set fra korets loft (s. 221). LL fot. 1975. — *West gable of the chancel seen from the loft of the chancel.*

Den oprindelige bygnings dimensioner er anseelige og udmærker sig tillige ved korets langstrakte proportioner¹⁰. I begge afsnit synes muren helt af *frådsten* på skråkantsokkel. Skiftegangen er usædvanlig regelmæssig (jfr. fig. 3), og højden, der i triumfgavlen svinger mellem 9 og 14 cm, andrager gennemsnitlig ca. 12 cm, svarende til munkestensmurværk. I skibets langmure synes skiftehøjden en anelse mindre. I triumfgavlen findes to gange to bomhuller, svarende til to stilladsgulve; de øvre er gennemløbende med rester af en bom (ni cm i tv.m.) i det nordre. Ud- og indvendigt dækkes murene af en grov, grusblandet puds, mens triumfgavlen står blank under sporene af det oprindelige tag. Ved korets nordøsthjørne er højden mellem sokkel og gesims ca. 5 m, og ved skibets nordøstre hjørne over brolægning 5,9 m.

Korets østre *vindue* er tilmuret i lysningen. Udvendig er det ca. 150x90 cm, indvendig ca. 180x107 cm. Det nordre vindue ses fra sakristiets loft lukket i murflugten, mens det indvendig er genåbnet 1943. Her måler åbningen i murflugt ca. 155x106 cm, ved lysningen ca. 100x50 cm. 1943 fjernedes tillige den indvendige tilmuring af det vestligste vindue i skibets sydside; åbningen måler her ca. 150x110 cm. *Syldøren* sidder antagelig på oprindelig plads, men er helt omdannet 1851¹¹.

Den runde *korbu*e kan have haft kragbånd, som er forsvundet ved den 1943 påviste forhugning af buens vanger. Koret har haft syv *†lofts-bjælker*, indbygget i murkronen, mens skibets bjælker synes at have hvilet på murkronen.

Tilføjelser og ændringer. Tårnet må efter blændingsgavlne at dømmes dateres til o. 1500, men

Fig. 4. Indre, set mod vest. LL fot. 1975. — *Interior to the west.*

det er muligvis ikke noget homogent bygværk. Hvis det ikke ligefrem er sekundært ombygget, må det være opført i to etaper, afbrudt af en byggeperiode, hvori skibets mure og tag forhøjedes i forbindelse med indbygningen af hvælv. Dette fremgår af, at den nuværende forbindelse mellem tårnet og skibets loft, en rundbuet åbning forneden i klokkestokværket, oprindeligt har været et glamhul, der sad lige over skibets tagryg inden dettes forhøjelse. Eksistensen af dette glamhul kunne imidlertid også tolkes derhen, at tårnet oprindeligt havde været fuldendt i en lavere skikkelse med gavle i øst-vest.

Tårnet er i øvrigt over en markstenssyld sat af munkesten i munkeskifte, der er bæltmuret med afbanede marksten og genanvendte frådsten fra skibets vestgavl, som næsten fjernedes helt. Tårnrummet, der åbner sig til skibet med

en spidsbuet, falset arkade, har spidsbuede spæriblændinger og et samtidigt hvælv, hvilende på forlæg; halvstensribberne mødes i diagonaltstillet toprude, og der er levn af overribbe mellem østre og søndre kappe, hvis østre del er ombygget. Vestvindets nuværende form skyldes kirkens restaurering 1851. Adgangen til mellemstokværket er oprindeligt sket ad en *†fritrappe* på sydsiden, som førte op til en fladbuet, udvendigt falset dør, der stiger trinvis op gennem murlivet og i øvrigt er i brug sammen med det nuværende trappehus. Det høje mellemstokværk deles af et bjælkelag af genanvendt tømmer (jfr. *†klokkehus*), som hviler på øst-vestgående ankerbjælker, der er forkilet på østmurens østside (jfr. Grandløse tårn). Umiddelbart over denne nu ufuldstændige etageadskillelse har mellemstokværket et fladbuet, udvendigt falset vestvindue. Klokkestokværket har i sin

Fig. 5. Indre, set mod øst. Fot. før 1943. — *Interior to the east.*

nuværende form tre glamhuller til hvert verdenshjørne foruden den allerede omtalte lavtsiddende åbning i øst, der fører ind under kippen i skibets tagværk, en meget besværlig adgangsvej, som fra gammel tid har givet anledning til klager¹². Glamhullerne er i øst fladbuede, mens nordsidens tregruppe omfatter en stor spidsbuet åbning (af hensyn til klokkernes indhejsning), flankeret af to fladbuede, svarende til østsidens. I syd og vest er glamhullerne gjort rundbuede og udvendigt faldede ved en istandsættelse af tårnet samtidig med opførelsen af det nuværende trappehus. Flankemurene har dobbelt falsgesims, og de østvendte taggavle prydes af ni højblændinger under de let brynede kamtakker. På begge gavle er de syv midterste blændinger spidsbuede med falset bund, der afdækkes af trappestik; de yderste lave blændinger er uden fals og afdækkes i øst af spidsbuer, i vest af

trappestik. En nærbeslægtet blændingskomposition er benyttet på tårnet i Tuse (Tuse hrd.).

Hvælvene i kor og skib er antagelig jævngamle, og i hvert fald er skibets samtidige med tårnbyggeriet. Korets seksdelte hvælv hviler på faldede vægpiller og spidse, helstens skjoldbuer. Ribberne er halvtens, og det første skifte over vægpillen har affasede hjørner; lette overribber med trinkamme. Skibets hvælv er ottedelte og hviler på faldede vægpiller. De tværgående hvælvbuer er nærmest rundbuede, mens flankemurenes er spidse. Ribberne er halvtens med affasning som korets, og i adskillige svikler ses spygat; overribber med trinkamme.

Forhøjelsen af korets flankemure fremtræder set fra sakristiets loft som en syv skifter høj munkestensmur, der står blank. Den samtidig nymurede taggavl har under let brynede kamtakker ni høj blændinger, der skiftevis er tvedelte

Fig. 6. Kapellets hvælv, set mod øst (s.225). LL fot. 1975. — *Vaulting in the chapel to the east.*

med trappestik og udelte med spærformet afdækning. De trappeformede blændinger deles af en halvstensstav, som i tre tilfælde har tværstillete sten, og i de tre midterste blændinger er formet som hængestav med afrappet konsol over spærstik af fremspringende sten. Sidstnævnte enkelthed genfindes i blændingsgavle på sengotiske tilbygninger i Sønder Jernløse (s. 135) og Undløse (Merløse hrd.).

Også skibets flankemure er forhøjet med munkesten, indvendig seks skifter, udvendig set fra kapellets loft otte skifter, af hvilke de to øverste danner en falsgesims. Inden kapellets opførelse har den forhøjede mur stået hvidkalket. Forhøjelsen af triumfgavlen afsluttes med 13 brynede kamtakker. Herunder 11 blændinger med vandret afdækning, der for flertallets vedkommende er falset, men i tre tilfælde deles af halvstensstav med tværstillet sten, jfr. korgavlen.

Sakristiet på korets nordside er formentlig den yngste af kirkens middelalderlige tilbygninger. Materialet er munkesten i munkeskifte over markstenssyld. Flankemurene har savskifte under en dobbeltfalsgesims. Nordsidens taggavl, der krones af ni brynede kamtakker, brydes af

en fladbuet, indvendig falset luge, som giver adgang til loftsrummet. På hver side af denne åbning er der to spidsbuede højblændinger og over den yderligere to tæt sammenstillede, som krones af cirkelblænding. Rummet overdækkes af samtidigt hvælv, som hviler på forlæg i murene, bortset fra en spids, halvstens skjoldbue mod koret. Halvstensribberne er tilspidsede mod vederlagspunktet, ca. 50 cm over gulvet, og i tre af sviklerne ses spygat¹³; overribber. Begge flankemure har oprindeligt haft tre fladbuede nicher, af hvilke to er genåbnet 1943. Såvel flankemurenes cirkelvinduer med støbepjensrammer som de spidsbuede døre til koret og kirkegården stammer antagelig fra 1851.

Det store *kapel* på sydsiden, der oprindeligt rummede familien Barnekows begravelse (jfr. gravminder), er ifølge gavlens initialer og årstal (opsat 1851) bygget 1647 af Lene Barnekow. Kapellet fremtræder i dag stærkt præget af de ændringer, som gennemførtes 1851 i forbindelse med kirkens hovedrestauration, og mange oprindelige enkeltheder er herved gået tabt. Materialet er røde sten (24–25x12x6–7 cm) i uordentlig skiftegang iblandet enkelte frådsten fra gennembyrningen til skibet. Det er muligt,

at sydsidens sokkelfremspring og østsidens spor af et tilmuret vindue skal henregnes til de oprindelige enkeltheder, der omfatter en lavere taggavl med ni kamtakker. Ved restaureringen forsynedes bygningen med spidsbuede vinduer i syd, både til kapel og gravkælder. Indgangen blev flyttet fra kirken til en udvendig, fladbuet kældertrappe i øst, hvorover der opførtes en hvælvet loggia med spidsbuede arkader på ottesidede piller. Loggiaen har halvtag beklædt med zink og i syd en kamtakket prydgavl med trappeformede blændinger samt kirkeejeren, Sophie Hedevig Zeuthens initialer i støbejern. Selve kapellet fik en let forhøjelse af flankemurene med falsgesims, og taggavlen er ombygget med 13 kamtakker, hvori små trekløverformede prydblændinger. På den glatte gavl opsattes baroniets våben med valgsproget »Tenax pro-

positi« over de allerede nævnte initialer LBK for bygherren og årstal for opførelsen samt SHZ for kirkens fornyer, enkebaronesse Sophie Hedevig Zeuthen og årstallet 1851. Mellem vinduerne et støbejernskors, som har kronet en nu forsvundet tavle (jfr. fig. 7).

Gravkælderens har fladrundbuet tøndehvælv med rundbuede stikkapper, og selve kapellet to fag stjernehvælv (fig. 6), hvilende på forlæg i murene og vægpiller med karnisprofilerede kapitæler af stuk¹⁴. De rigt profilerede ribber, der samles i cirkulær »slutsten«, er karakteristiske ved den måde, hvorpå de er forlænget et lille stykke hinsides skæringspunkterne — et velkendt, sengotisk træk. I øvrigt er ribberne formentlig uden konstruktiv betydning og trukket i stuk på undersiden af to fag krydshvælv, hvis overside seksdeles af murede ribber. Kapellet

Fig. 7. Ydre, set fra sydøst. Tuschtegning 1862 af Peter Ivar Johannes Ølsted. Holbæk Museum. — *Exterior seen from the south-east.*

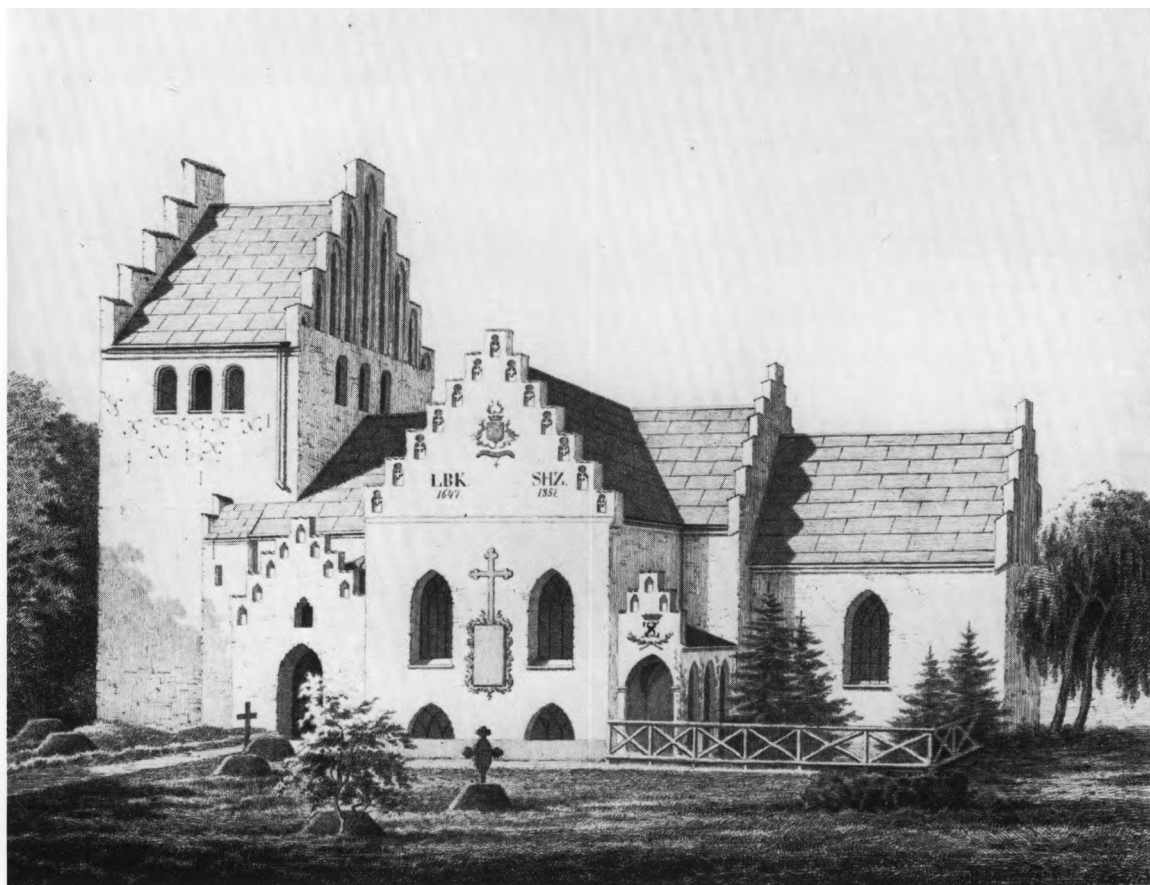

Fig. 8. Indre, set mod øst. LL fot. 1975. — Interior to the east.

åbner sig mod skibet gennem to høje spidsbuede arkader, som muligvis er oprindelige¹⁵. Den rundbuede dør til våbenhuset er indsat 1851; tidligere var der opgang til kapellet fra skibet.

Våbenhuset, der tidligst nævnes 1803¹⁶, er nu helt præget af hovedrestaurationen 1851. Materialet er i overvæggene store røde sten, i taggavlen fra 1851 små gule. Som bygningen fremtræder er den sekundær i forhold til kapellet fra 1647, og kun en arkæologisk undersøgelse kan afgøre, hvorvidt der i den stående bygning er bevaret rester af det middelalderlige våbenhus, som kirken må have haft, og hvis eksistens indirekte synes at fremgå af renaissancekappellets påfaldende spinkle vestmur. Bygningen, der tidligere har haft saddeltag, står siden 1851 med halvtag mod kapellet og en prydgavl i syd, hvis ni kamtakker har småblændinger med trappestik; en luge med trappestik giver adgang til

loftet. Vestmurens falsgesims er fra 1851 ligesom vinduet og indgangsdøren, der begge er spidsbuede. Det indre dækkes af et fladbuet gipset tøndehvælv med stikkapper til kapeldøren og vestvinduet. Hvælvet er ophængt i bjælker, som kan have båret det loft, synet i 1803 ønskede indlagt for at undgå generende træk¹⁶.

Eftermiddelalderlige reparationer og ændringer. Ved synet 1803¹⁶ fremsattes ønske om nye vinduer i stedet for de gamle, som gjorde kirken meget mørk; men først 1831¹⁷ fik kirken syv fag nye vinduer.

Den af enkebaronesse Sophie Hedevidg Zeuthen bekostede *restauration 1851* præger endnu kirken med en række ændringer, som allerede til dels er beskrevet under de enkelte tilbygninger¹⁸. Kirken, der hidtil havde stået hvidkalket¹⁹ og med tagene tækket dels af bly, dels af tegl, blev nu overtrukket af et tykt lag cement-

puds, mens samdige tage skifertækkedes. Det fremgår derimod ikke, om den nuværende rødkalkning med tjæret sokkel og hvidtet gesims er udført samtidig eller senere. Store spidsbuede vinduer med stavværk af støbejern indsattes i kor, skib, tårn og kapel. Muligvis er den murede tårntrappe også etableret ved denne lejlighed, og i så fald har den haft en forgænger²⁰. Det nuværende trappehus er af små gule sten, bortset fra trappeløbets nedre del, som er indbygget i skibets frådstensmurværk. Den rundbuede, udvendigt faldede underdør svarer i formen til glamhullerne i syd og vest, der synes ombygget i forbindelse med skalmuring af tårnets tilsvarende sider. I kirkens indre blev vægge og hvælv dækket af bemalet cementpuds (jfr. †kalkmalerier). Herudover omfattede den indre udsmykning en række †gipsrelieffer efter Thorvaldsen. Således på triumfvæggen fire medaljoner med evangelisterne (jfr. fig. 8), på korbuens vanger Barnets Skytsengel (nord) og Caritas (syd) samt på korets nordvæg over døren til sakristiet Kristus, der overdrager S. Peter kirkens nøgler²¹.

1852¹⁷ var arbejdet tilendebragt, og synet kunne betegne kirken som værende »på det skønneste restaureret, så at den uden tvivl står som ene i sit slags blandt landsbykirker«.

1896⁷ restaureredes kirken påny, nu under ledelse af arkitekt August Klein. De bygningsmæssige fornyelser synes hovedsagelig at have omfattet ændringer af den indre dekoration på vægge og hvælv (jfr. †kalkmalerier).

Gulve. 1943 fik kor, skib, tårnrum og kapel nye gulve af gulsten på fladen, mens sakristiet har bevaret sit betongulv fra 1890⁷; i våbenhuset ligger gule, kvadratiske fliser. Ved istandsættelsen 1943 påvistes ved skibets nordre piller levninger af middelalderlige †gulve: 1) Fragmenter af et muligvis samhørende gulv af frådsten og marksten, udstøbt i kalkmørtel, hvis niveau lå 28-33-35 cm under eksisterende gulv. 2) Munkestensgulv, til dels i diagonalmønster, 18 cm under eksisterende gulvniveau. 1851 fik kirken gulve af cement, undtagen i koret foran altret samt i sakristiet, hvor der lagdes brædder⁷. 1863 trængte gulvene til reparation, og det kan være

ved denne lejlighed, at kor og skib har faet det i tiden meget benyttede gulv, bestående af store ottekantede teglfliser, vekslende med mindre kvadratiske²² - et gulv, som ses på ældre interiørbilleder.

Tagværkerne er nyere, af fyrretræ og antagelig fra 1851; i korets tagstol er ældre egespær genanvendt som hanebånd.

Kirken står i dag udvendig præget af restaureringen fra 1851, mens det nøgterne, hvidkalkede interiør er resultat af Mogens Kochs istandsættelse fra 1943, da 1800'ernes bemalede cementpuds fjernedes.

Siden 1885¹⁷ har kirken haft opvarmning.

KALKMALERIER

1)0. 1300-50. På korets og skibets overvægge er bevaret levn af en udsmykning, som er udført af et værksted, der også har arbejdet i Butterup (s.66) og Ågerup (Mørløse hrd.). Af korets malerier anes nu kun enkelte farvespor, mens bevaringstilstanden i *skibet* er bedre, specielt i nord. Det fremgår heraf, at værkstedet har benyttet samme forlæg som i f.eks. Butterup, og ydermere synes både det ikonografiske program og opdelingen i friser at ligge værkstedets andre arbejder meget nær.

Således rummer nordvæggens øverste frise også her scener fra skabelsesberetningen og krones tillige af en afstribet trappebort, mens baggrunden fyldes af stregstjerner. Østligst på væggen er malet en medaljon, som nu hovedsagelig dækkes af en skorsten, og umiddelbart vest herfor ses hovedet af en glorieprydet person, antagelig Gudfader. Mellem første og andet hvælvfag ses Gud og den ledsagende engel (fig. 9), begge med løftet hånd. Øst for Gud er malet et vinget dyr, muligvis et evangelistsymbol. Over englen rester af majuskelskrift, af hvilken kun et »S« nu læses med sikkerhed. Vest for englen en medaljon med to vestvendte dyr, som hører til en foregående episode, formentlig skabelsen af markens dyr (jfr. Butterup, fig. 8). Mellem andet og tredje fag er afbildet Gud som skaber af himmel og jord. Fragmentet viser fra vest den ledsagende engel

Fig. 9. Scener fra Skabelsen. Kalkmalerier fra 1300'ernes første halvdel, på skibets nordvæg, over hvælvet (s. 227). LL fot. 1975. — *Scenes from the Creation. Wall-paintings from the first half of the 14th century on the north wall of the nave above the vaults.*

og Gud, begge atter med den ene hånd løftet. Øst for Gud ses øvre del af en medaljon med himmelhvælv delt mellem nat (måne) og dag (sol), jfr. Butterup, fig. 9. Øst for medaljonen anes vinge og glorie tilhørende englen i scenen med dyrenes skabelse. I syd viser svage spor mellem første og andet hvælvfag dele af en medaljon og øst for denne et glorieprydet hoved.

Malerierne er udført på hvidtekalk over vægpuds. Som farverne er bevaret, dominerer en lysere og mørkere rødbrun farve.

2) 1400'erne? På de indre smige af korets nordvindue afdækkedes 1943 to apostelfigurer, som 1945 er restaureret af E. Lind. Mens østsmigens stående figur med bog som attribut ikke med sikkerhed lader sig identificere, er der på vestsmigen bevaret hoved (fig. 10) af S. Peter med rester af bog og nøgle. Figureerne indram-

mes af smalle striber, og farverne er rødbrun og kødfarve.

3) O. 1944 udførte Agnete Varming triumfvæggens maleri (jfr. fig. 5) forestillende løvværk med frugter, holdt i grønne toner.

†*Kalkmalerier.* 1) O. 1500. Ved restaureringen 1943 fandtes på to af skibets nordlige hvælvpiller indvielseskors, formentlig jævngamle med hvælvslagningen. De enkle hjulkors var indridset i hvidtekalken og trukket op med en rødbrun farve.

2) 1851⁷. Den cementpuds, som opsattes på vægge og hvælv fik samtidig forskellige farver. Således på skibets vægge gult, mens korets blev holdt i rødt og sort. Hvælvkapperne fik en blå farve, og for at understøtte illusionen om et himmelhvælv fastsattes messingstjerner i selve puds²³.

3) 1896⁷. I forbindelse med August Kleins

istandsættelse foretoges en nymaling af kirkens indre, hvorved bl.a. hvælvkappernes messingstjerner fjernedes. Arbejdet foretoges af malermester Joh. V. Schrøder, København, og udsmykningens karakter, som for hvælvbuernes vedkommende var middelalderpastiche, fremgår bl.a. af ældre interiørbilleder (fig. 8). På undersiden af korbuen maledes en medaljon med Helligåndsdue. Dekorationen rensedes og fomyedes 1917⁷.

INVENTAR

Oversigt. Med undtagelse af den romanske font stammer kirkens inventar fra efterreformatorisk tid, for størstedelens vedkommende endog fra forrige århundrede; dog er prædikestolen fra begyndelsen af 1600'erne i behold. Den nuværende farveholdning udførtes 1967 af Ernst Trier med bevaring af ældre egetræsmaling på de nygotiske dørfloje og paneler ind mod sydkapellet.

Alterbordet er en nyere trækasse.

Altertavlen, fra o. 1700, af eg og fyr, fremtræder stærkt reduceret. Af postamentet er kun kronlisten bevaret. To korintiske søjler flankerer storstykket²⁴, hvor et krucifiks hænger inden for enkel, profileret ramme fra 1851. Til siderne sidder englebørn (fig. 11 a), som tidligere balancerede på topstykket. Gesimsen har glat, forkrøppet frise og stærkt udkragende kronliste. Tavlen krones af brudt segmentgavl i hvis midte strålekrans, hvori skyer med Helligåndsdue fra 1943. Krucifikset (fig. 11 b) er 75 cm højt. Det er skåret efter et forlæg, som bl.a. er benyttet i altertavlen i Gjerrild kirke, der dateres til o. 1685²⁵.

Inden restaureringen 1943 sad der i altertavlens storstykke et maleri fra 1851 (se nedenfor), og krucifikset, med stråleglorie af tapetlister, var anbragt i segmentgavlen på den nuværende strålesols plads. Ved undersøgelse i forbindelse med restaureringen sås i de to udbyggede postameters gamle dækplade udfyldte dyvelhuller, men ingen aftegning; på storstykkets bagklædning fandtes smårester af lærredsbaggrund. Dækpladens dyvelhuller gav anledning til den formodning, at der tidligere havde stået statuet-

Fig. 10. Apostlen Peter. Kalkmaleri i vestre smig af korets nordvindue (s.228). Egmont Lind fot. 1945. — *St. Peter. Wall-painting on west splay of north window in the chancel.*

ter, hvorfor to figurer forestillende Moses og Johannes Døberen blev skåret²⁶; de er senere flyttet til tårnrummet, hvor de flankerer præstetrækstavlen. Samtidig flyttedes topstykkets englebørn ned på deres nuværende plads.

Tavlen står med rødmarmerede søjler med forgyldte baser og kapitæler. Storstykket er lysegråt med blåt felt inden for den forgyldte profilramme, krucifikset forsølvet med forgyldt hår og lændeklæde, sort korstræ. I gesimsfrisen forgyldte versaler på sort bund: »Saaledes elskede Gud verden« (Joh. 16). På fremspringene er malet to våbener, mod nord for Caspergaard, med sort bund i alle fire felter, mod syd for Cederfeld, med heraldiske farver (sml. prædikestol og kisteplade nr. 1 i sydkapellet). På nordre fremsprings sydside forgyldt kursiv: »1765 I. Sivertsen«, og på søndres nordside: »M. P. C.

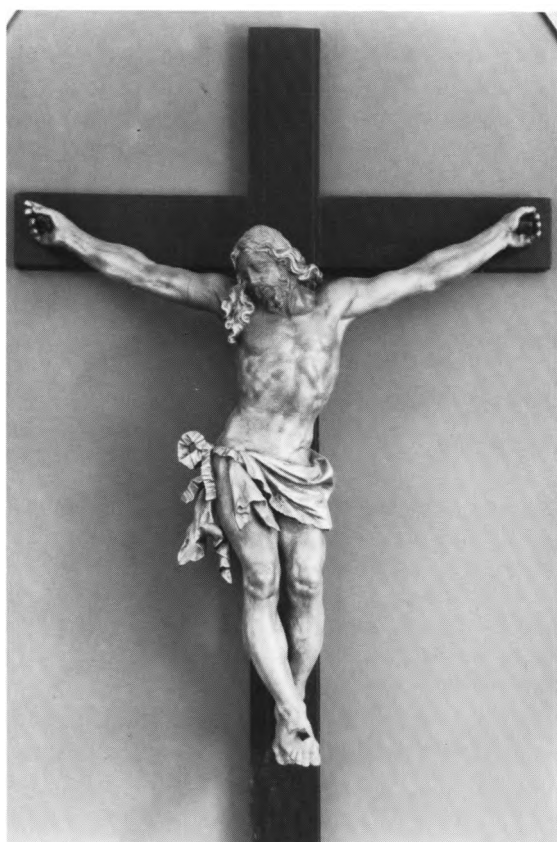

Fig. 11 a-b. Detaljer fra altertavlen (s. 229). LL fot. 1975. a. Engel. B. Krucifiks. —*Details of altar-piece. a. Angel. b. Crucifix.*

S.« for den daværende præst M. Peder Christopher Svendsen Stenersen, der antages at have forfattet en forgyldt \dagger kursivindskrift, som 1943 fandtes på frisen: »Ved Salig Caspergaard og fromme Frue - Guds Alter Vi paany besmykket skue«. På sydsiden: »G. S.«, med versaler for Gudmund Schiøler.

Det tidligere *maleri* (fig. 15), fra 1851, hænger nu på tårnets sydvæg. Det er signeret i nedre højre hjørne: »Efter Küchler af D. Jacobsen 1851 «²⁷. Olie på lærred, 169x108 cm. Det forestiller Lazarus' opvækkelse. Farveholdningen er mørk. En lyskilde skjult bag klipperne oplyser lidt af himlen og kaster strejflys på personerne. Dragternes farver er mørkegrøn, blå, hvid og rød.

Altersølv. Kalk, fra første halvdel af 1700'rne, 23 cm høj. Den cirkulære fod med fodplade er drevet op i to afsæt. Skaftet består af to ind-

knebne led, som flankerer den pæreformede knop. Højt, slankt bæger. *Disk*, 1829¹⁷, 16 cm i tvn., med graveret latinsk kors på fanen.

Oblatæske, 1706, 4 cm høj og 9,5 cm i tvn. Cylinderformet, med profileringer forneden og lige under låget, som smykkes af perlestav langs randen. På midten cirkelfelt med graveret skrivekrift: »Brostorph Albertin til Thölløse og Söegaard Anno 1717«. Under bunden fire stempler: mestermærke IS over 1706 (Bøje 211) for Jacob Sørensen, Københavsmærke 1706, gardeinmærke for Conrad Ludolf og månedsmærke vægten.

Alterkande (fig. 12 a), o. 1675, 23 cm høj. Cirkulær fod med flade profileringer, pæreformet korpus med kraftig bøjlehank. Låget, som også dækker tuden, smykkes over denne af Medusahoved (fig. 12 b). På korpus graveret Skeel-våben, hvorfor kanden må være skænket

af Christen Skeel, der ejede Tølløsegård fra 1665 til sin død 1688, eller datteren, Elisabeth Sophie (jfr. epitafium), †*Alterkande*, af porcelæn, anskaffedes 1844¹⁷.

Sygesæt bestående af kalk og disk fra 1714. Kalken, 12,5 cm høj, af barokform, har seks-tunget fod med svær fodplade, korte skaftled med profileringer ved overgangen mellem de enkelte led og knop med spidsovalt tværsnit. På over- og undersiden seks spidse tunger og i de mellemfaldende felter fem fordybede prikker. Samtidigt bæger med graveret skriveskrift under mundingsranden: »Brostorph Albertin Thölløese Kirke«. Under bunden fire stempler: hjerteformet mestermærke med IPK over 1713 (Bøje Tillæg 3110) for Jens Pedersen Komløv, Københavnsmærke 1714, gardeinmærke for Conrad Ludolf og månedsmærke jomfruen. Lille, glat disk, tv. 8,5 cm. I yngre *læderfuteral*.

Alterstager (fig. 13), o. 1850, af plet²⁸, 55 cm høje. Inventarieret 1862 opregner yderligere to drejede †*trælysestager* beklædt med guldpapir; herpå stod lamper i form af alterlys⁷. Syvarmet *stage* fra o. 1900.

Alterskranke, 1851, svarende til Store Tåstrups (Merløse hrd.) fra 1858. Hesteskoformet, med lodrette standere af fyrretræ, hvorimellem krydsstillede, spinkle messingstænger. Sortmalt. Den afløste †*alterskranke* fra 1709, af smedjern, med årstallet udstanset i døren⁶.

Font, romansk, af granit, 86 cm i tv., variant af Roskildetypen²⁹. Den lave, keglestubformede fod er mere grå end kummen. Mellem denne og foden er en stor vulst cementeret fast. Kummens næsten lodrette sider er fornedet skarpt afskåret for at tilpasses vulsten. I den vandrette kant foroven ses to modstillede huller til fastgørelse af låg eller til anbringelse af bærestænger til en fontehimmel (sml. Grandløse)³⁰. I korets nordvesthjørne.

Mellem de store restaureringer 1851 og 1896 stod fonten »i den herskabelige lysthave« (ved Tølløse slot)⁷. I de mellemliggende år anvendtes en simpel †font bestående af en firkantet blok beklædt med gibsplader og med en krans af gibsplader foroven³¹. Ved nedtageisen var den så brøstfæddig, at den gik i stykker⁷.

Fig. 12 a-b. Alterkande (s.230).a. Helhed. LL fot. 1979. b. Detalje, låg på kandens tud. LL fot. 1975. — a. Wine jug. b. Cover, detail.

Dåbsfad, 1900'rne?, af messing, glat; ligger i en indfatning, der kan være fanen af et fad fra 1851. †*Dåbsfad*, skænket 1632, af tin, med følgende indskrift: »Dette Becken gav Margrete Hans Datter S(alig) Mester Nielsis thill Thølløs Kirke Ao 1632, d 1. Junij«³².

Dåbskande, 1862, af messing,, svarende til Sønder Jernløses (s. 147) og Grandløses¹⁷.

†*Korbuekrucifiks*, kun kendt indirekte, fra indskrift, formentlig på bjælken: »Her henger Frelseren paa Korset for os stillet, Vor Sjel forglem dog ey et saa livsaligt Billede A° 1765«³³. Om-talt i kirken endnu o. 1836³⁴.

Prædikestol (fig. 14), o. 1610, med samtidig himmel og ny opgang. Stolen er på fire fag, som adskilles af søjler på kvadratiske postamentfremspring med løvemasker (fig. 23) og drejet hængekugle (antagelig fra 1896); under de glatte frisefelter hængestykker med beslagværk og tøjguirlande omkring diamantbosse eller roset. Storfelternes arkader har omløbende ramme, der ligesom bueslaget smykkes af beslagværk; i sviklerne ses reliefskåret murstensmønstre. Perspektiviske profilkapitæler fører ind i arkadenicherne, der rummer statuetter af evangelisterne med deres symbol i renaissancecartouche. De holder alle opslået bog i venstre hånd og pen i højre. Regnet fra væggen er det: Mattæus, englen rækker blækhuset op til ham, Markus, Lukas og Johannes, hvis ørn bærer blækhuset på hovedet. Felterne krones af trekantgavl dannet af profillister (fra 1765) med tandsnit forneden. De adskillende søjlers prydbælte smykkes af kartoucher med englehoved, frugter og beslagværk, et par har desuden langhalset fugl, formentlig svane. Gesimsens arkitrav er dekoreret med perlestav, den glatte frise brydes på hjørnerne af bøjler med beslagværk hvori englehoved, kronliste med tandsnit-æggstav-dekoration. - Himlen er regelmæssig syvsidet og har midt på undersiden tilsvarende felt omgivet af syv trapezformede, alle indrammet af æggstavlister. Gesimsen er udformet som stolens, dog med småkonsoller i stedet for æggstavliste og med diademhoved på bøjlerne. Hængestykker som stolens og kraftigere topstykker, hvoremellem hjørnespir (fra 1896).

Fig. 13. Alterstage af sølv (s. 231). LL fot. 1979. — *Altar candlestick of silver.*

Stolen hviler på en bærestolpe fra 1947³⁵. Samtidig hermed er trappen, hvis messinggelænder antagelig stammer fra 1851.

Stafferingen, som fremdroges og istandsattes 1943, er fra 1765 (jfr. indskrift)³⁶. Postamentfrisene og bunden i storfelternes nicher er sort, rammerne udenom lysegrå, de adskillende søjler skiftevis forsølvet og rødbrun-marmoreret. Forsølvet er også evangelistfigurerne og postamentfremspringenes løvemasker samt bøjlernes hoveder. Gesimsfriserne er blå. I første og fjerde postamentfelt er med forgyldt fraktur malet rimede vers, som oplyser, at Claus Caspergaards enke fuldførte den udsmykning, som han

påbegyndte. I andet og tredje felt ses ligesom på altertavlen deres våbener. I lydhihlens frise findes gul kursivindskrift på blå bund: »Mahlet Anno 1765. Som Moses Bør du tale Men og som Frelseren Den Øme Siel husvale. Restauret A° 1943«.

Ved restaureringen 1896 flyttet fra midtpillen på skibets nordvæg til hjørnet ved korbuen, hvor den nu står.

Stolestaderne er bænke fra 1851⁷. De er opstillet i skib og tårnrum; en enkelt kortere står i våbenhuset. Sydkapellets er vistnok fra 1912⁷. Gråmalede.

†*Skriftestol*. 1843 er skriftestolen i sakristiet nævnt¹⁷.

†*Degnestol*. 1851 indrettedes en ny, rummelig degnestol til sognets tre skolelærere. Her opstilledes 1894 et harmonium; 1896 forandredes stolen noget og maledes egetræsfarvet⁷.

Herskabsstol. 1851 opsattes to nygotiske, egetræsmaledede paneler mellem skibet og sydkapellet, der fungerede som herskabsstol for Tølløsegårdens ejere³⁷. Adgangen, der tidligere var fra skibet, flyttedes til våbenhuset. I åbningerne anbragtes træværk, i hvis rundbuer drapperier af grønt tøj ophængtes. Disse borttoges 1896 og erstattedes af malet træværk, som senere er fjernet¹⁸.

Pengeblok, 1776, 90 cm høj, kvadratisk, med låg af metal, hvori pengeslids. På tre sider beslået med tre vandrette jernbånd, hvoraf det midterste lukker for forsidens låge, der er fæstnet ved yderligere to jernbånd, som går om hjørnet. Lågen pyntes af sømhoveder langs kanten. I øverste jernbånd fordybede, sortmalede initialer: »ITN« for Tølløses ejer, Johan Thomas Neergaard, og i det nederste årstallet 1776. Lysegrå med sort låg. I våbenhuset, øst for døren til skibet.

To *pengebøsser*, muligvis fra 1856³⁸, af messing, klokkeformede, som bl.a. Kvanløses (s. 122).

Dørfløje, 1851, nygotiske, egetræsmaledede, til våbenhus og skib⁷.

†*Pulpitur* er nævnt 1734³⁹.

Orgel, bygget 1966 af Poul-Gerhard Andersen, Bagsværd. Seks stemmer, ét manual og

Fig. 14. Prædikestol (s.232). Einar V. Jensen fot. 1943. — *Pulpit*.

pedal. Facade tegnet af Rolf Graae. I skibets nordvesthjørne. †*Orgel*, leveret 1921 af Immanuel Starup, København. Fem stemmer⁴⁰. Ombygget og udvidet til syv stemmer 1943 af I. Starup & Søn⁴¹; ny, klingende facade, af eg, efter tegning af Mogens Koch. I sydkapellet. Et †*harmonium* anskaffedes 1894 og placeredes i degnestolen⁷.

Salmenummertavler, 1894⁷, med spærformet øvre afslutning. Gråt rammeværk, blått trekantfelt, i øvrigt hvide med sort fraktur: »Efter Prædiken« og forsynet med søm til numre af metal. - Lille tavle til altergang og dåb, med skydenumre, grå og hvid.

Fig. 15. Lazarus' opvækkelse. Tidligere altertavlema-
leri. Kopi fra 1851 af D. Jacobsen efter A. Kuchler
(s.230). LL fot. 1975. — *The Raising of Lazarus.*
Painting formerly in the altar-piece. A copy by D. Jacobsen
in 1851 after A. Kuchler.

Præsterækketavle, fra 1972⁷, flankeret af de to
figurer forestillende Moses og Johannes Døbe-
ren, der blev udført 1947 til altertavlen (s.d.) af
C. J. Baumbach. På tårnets nordvæg.

Fire *lysekroner*, fra 1851⁷, af messingblik.

Kirkeskib, ophængt 1893; navnløs, tremastet
skonnert, skænket af pastor J. Holm, der havde
modtaget skibet som gave fra Kvindeforeningen
for dansk-amerikansk mission⁴².

Klokker. 1) 1640, støbt af Claus van Dam,
tvm. 88 cm. Om halsen indskrift på latin: »Me
fecit Claves van Dam anno 1640 mester«. Under
indskriften dekorativ bort med bruskværk om-
kring masker og derunder blad bort (sml. klokke
nr. 4 i Slagelse S. Mikkels kirke⁴³). På legemet

findes to relieffer, ca. 15 cm høje; det ene viser
Andreas med kors, det andet en apostel med
stav i hånden.

2) 1834¹⁷. »Støbt af I. C. & H. Gamst.
Kiøbenhavn bekostet af hofjægermester ridder
C. F. Zeuthen til Tølløse anno 1834«, ifølge
indskrift på legemet. Tvm. 123 cm. Om halsen
reliefstøbt blad bort.

Begge klokker er ophængt i slyngebomme.

†*Klokker*. Ved klokkeskatten 1528 afleveredes
en klokke⁴⁴. 1734 havde kirken tre klokker⁸; på
den ene læstes med »munkebogstaver«: »St.
Lucius«. 1809 var denne klokke ubrugelig⁴⁵, og
o. 1831 var der kun to klokker, efter at den
ubrugelige 6-7 år tidligere var faldet ned og kørt
bort⁶.

Klokkestol, 1700'rne, til tre klokker, af eg,
med tredobbelte skræstivere. Udstemning for
rundstok til nedbinding af klokken.

GRAVMINDER

Fra skriftlige kilder har man beretning om †gravsten
over stedets præster, der, som det var skik og brug,
har været begravet i koret. En undtagelse danner
præsten Peder Cappel, som skaffede sig selv og
familien »lejersted« i sakristiet, der almindeligvis
benyttedes som begravelsesplads for kirkeejeren eller
herremanden⁴⁶.

Blandt de bevarede gravminder påkaldes opmærk-
somheden især af sydkapellets store epitafium over
Elisabeth Skeel, som hendes ægtefælle, Frederik
Gersdorff, lod den kendte billedhugger Thomas
Quellinus udføre efter hendes tidlige død 1690.

Gravminderne vil her blive omtalt efter deres
placering, således at der begyndes med korets og
skibets gravsten, hvorefter sakristiets gravminder
omtales, så sydkapellets med gravkrypten og til sidst
kirkegårdsmonumenterne.

†*Gravsten*³². 1) (Fig. 17) o. 1559. Hr. Christien
Hansen, provst i Myerløse herred, sognepræst i
Tølløse og Aagerup, vikar i Roschild, død
fredag efter pinsedag, 19. maj 1559, med sin
hustru Anne † □. Kendt fra Søren Abildgaards
tegning, der gengiver gravskriften med fraktur
og viser et bomærkeskjold nederst på stenen.
Endnu 1842 i koret⁴⁷. Et brudstykke, af got-
landsk kalksten, var i behold 1910.

Fig. 16. Epitafium over Elisabeth Skeel, †1690, og Frederik Gersdorff, †1691. Signeret Thomas Quellinus (s.238). LL fot. 1975. — Wall monument to the memory of Elisabeth Skeel †1690, and Frederik Gersdorff †1691.

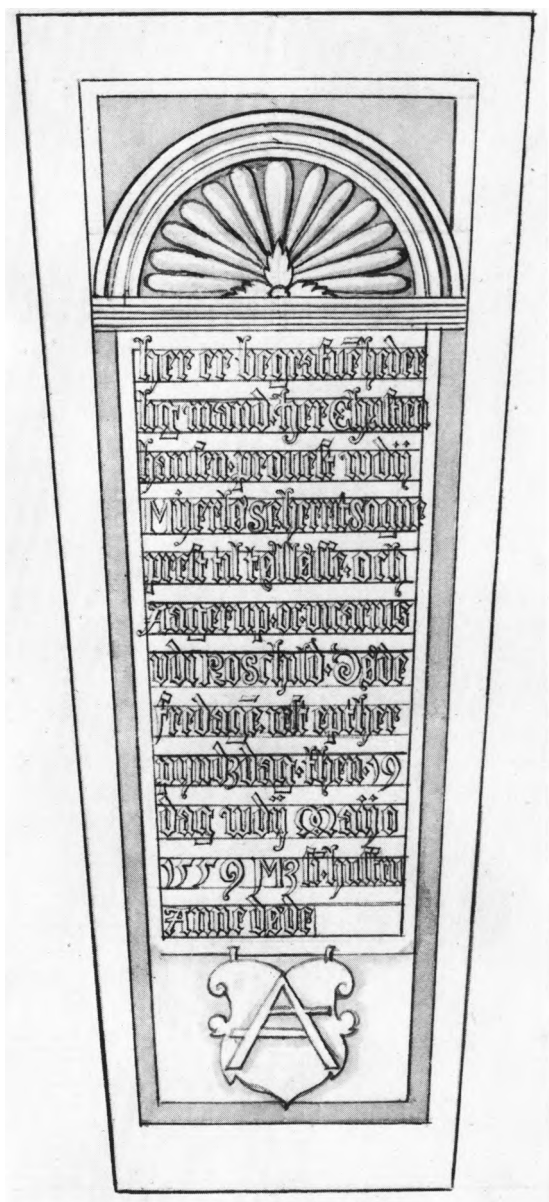

Fig. 17. †Gravsten nr. 1 over Christian Hansen, † 1559. Tegning af Søren Abildgaard (s.234). NM2.

— †Tombstone no. 1 to Christian Hansen †1559.

2) O. 1599. Johannes Christierni (Hans Christensen), præst til Thøløse og Agerup menigheder, havde tillige været provst i herredet, og hustru Anna, †13. april. Blålig sandsten med latinsk indskrift. 1758 lå stenen på kirkegården, nord for kirken, men 1783 skal kirkeejeren have skænket den til en trappe i præstegården, hvor

den lå endnu 1850, men da begyndte at blive brøstfædig³³.

3) O. 1625. Nicolai Matihæ Haffn(iensis) (Niels Madsen København), præst her og i annekset Aagerup i 25 år, nidkær provst over Mierløse herred i fem år, gift i 24 år med Margaretha Johannis Dibvadiæ (Margrethe Hansdatter Dybvad). Fader til fire sønner og seks døtre, †7. marts 1625 i sin alders 55. år. Hans støv hviler sammen med fire afdøde små døtres: Margaretha (Margrethe) 15 år, Bodilda (Bodil) 3 år, Sophia (Sophie) 17 uger og Catharina (Cathrine) 15 uger gammel. Gravskrift på latin⁴⁸. I koret.

4) O. 1631. Erlig og gudfrygtig pige Børitte Christens Dotter, †29. juli 1631. I skibets gulv. O. 1836 ulæselig³⁴.

5) O. 1641. Christen Pedersen, birkefoged i Tølløse birk, boede i Tølløse med sin hustru, Maren Jacobsdatter, i 19 år, †6. sept. 1641 i sit 63. år. I skibets gulv. O. 1836 ulæselig³⁴.

6) 1645. Anders Lauritzen, ridefoged på Tølløsegaard, født i Lybye, Budstrup sogn (i Jylland) 1607, boede i Tølløse med sin hustru, Karen Christiansdatter, 1½ år og 6 uger, døde her 14. febr. 1645. Under indskriften bomærke flankeret af årstallet. Langs stenens rand citat fra Job. 19: »Jeg ved at min frelser lever . . .« I skibets gulv. O. 1836 ulæselig³⁴.

7) 1649. Jørgen Sørensen. Birgitte Christensdatter. Anno 1649. I skibets gulv. O. 1836 ulæselig³⁴.

Sakristiet. Muret begravelse. 1716 betalte pastor Peder Cappel 100 rdl. for et begravelsessted i sakristiet for sig selv, sin afdøde hustru og hendes første mand, hr. Niels Pedersen Aggerup; begges lig var allerede begravet der⁴⁹. Ret til at lade lægge en ligsten i gulvet og opsætte en sten på væggen over døren ind til kirken (jfr. epitafium) fulgte med. Samtidig forpligtede Tølløse kirkes daværende og efterkommende ejere sig til at vedligeholde sakristiet for renterne af kapitalen⁵⁰. Præsteindberetningen 1758 omtaler den murede begravelse med tre store kister og en mindre. Niels Pedersen Aggerups kiste var uden gravskrift, de tre andre gengives nedenfor. Vistnok 1851 blev kisten med en af

Tølløsegårds ejere, Claus von Caspergaard, flyttet fra sydkapellet til begravelsen i sakristiet⁵¹. 1890 var gulvet, skønt kun ni år gammelt, ikke blot rådnet, men der var svamp i hele gravkælderen, hvorfor den blev fyldt op med sand, og et nyt gulv lagt på betonunderlag¹⁷. Von Caspergaards kiste blev stående, mens alle fundne ben samledes i en *benkiste*; Peder Cappels og Claus von Caspergaards kisteplader blev taget op, jfr. nedenfor og s. 238.

Epitafium (fig. 18), opsat 1717 af magister Peder Hansen Cappel, dette steds præst og provst i Merløse herred, over hans salig hustru, Birgitta Ioh. Høfding (Birgitte Hansdatter H.), tidligere gift med hr. Nicolai P. Aggerup. Sort kalkstenstavle med afskårne hjørner, 61x103 cm, hvorpå latinsk indskrift med fordybede, forgyldte versaler. Tavlen indrammes af laurbærbladkrans af hvid marmor; forneden dødningshoved. Herover sidder en mindre tavle, 52x44 cm, men i øvrigt svarende til den større. Den krones af lille englehoved. Indskrift over Petrus Cappel (Peder Cappel) *1664 i Gierild sogn i Jylland af faderen Johanne(!) P. Cappel (Hans P(edersen) Cappel) og moderen Susanne Christensdatter Fischer, 1687 kaldet til dette embede af den berømmelige helt, hr. Christiernno Scheel (Christen Skeel), forestod det til år 1710□, skænkede 300 enkeltdaler til dette sogn at udbetale af deres årlige rente, den ene del til begge kirkers fattige, jul og påske, den anden til konfirmandernes lærer i Tølløse. <Til minde om min anden hustru efter syv (!) års enkemandstand, Mariæ Herfort, 8. nov. 1717).

Epitafiet er utvivlsomt oprindelig opsat i sakristiet, jfr. begravelsesbrevet. 1851 indmuredes tavlerne i kirkens nordmur ved siden af sakristiet⁵¹. Her led de meget, udsat for vind og vejr, hvorfor de 1890 flyttedes tilbage til sakristiet, hvor de nu sidder i østvæggen.

Kisteplaae. 1727. Magister Peder Cappell, tidligere sognepræst til Tølløse og Aaggerup og provst i Meerløse herred, født i Jydland, i Gierild præstegård 12. april 1664 af hæderværdige forældre, hr. Hans Pedersøn Cappell og Susanne Christensdatter Fischer. Han var sognepræst til bemeldte menigheder i 40 år, 3 mdr.,

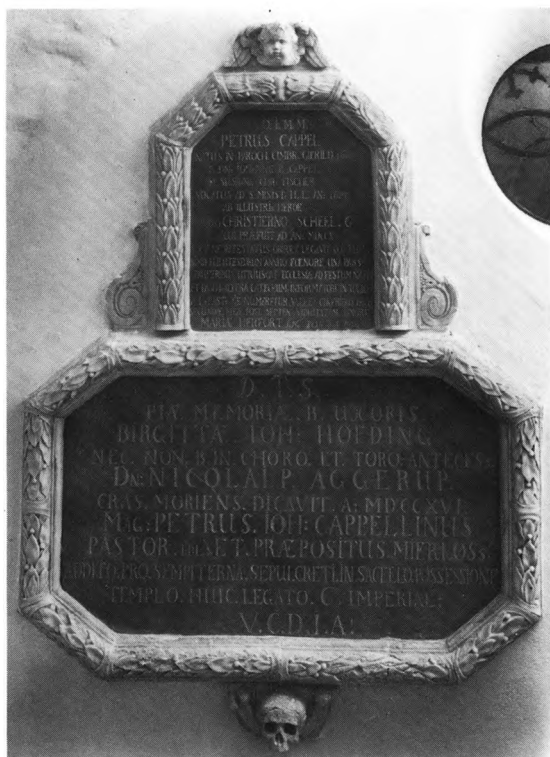

Fig. 18. Epitafium opsat 1716 af magister Peder Cappel over hustruen Birgitta Høfding (s. 237). Einar V. Jensen fot. 1943. — Wall monument erected 1716, to the memory of Birgitta Høfding.

3 uger og 6 dage og døde 30. maj 1727 i hans alders 63. år, 1 md. og 3 uger. Nederst på pladen er senere primitivt indridset årstallet 1771 eller snarere 1791. Oval plade af bly, 30x23 cm, med fordybet antikvå. Siden 1890¹⁷ på træplade, der hænger på sakristiets østvæg.

†*Kisteplader*³². 1) 1681. Det salige barn, Christian Jørgen Aggerup, født i Tølløse præstegård 14. marts 1681 af Niels Aggerup og Birgitte Hansdatter, †15. april 1681.

2) 1711. Birgitte Hansdatter Høfding, født i Haarslev præstegård 1646 af Hans Andersen Høfding, sognepræst sammesteds og provst i Bjeverskov herred, og Maren Andersdatter Bruun. Gift 1665 med Niels P(edersen) Aggerup 21 år, tre sønner og otte døtre, og med Peder Cappelin, sognepræst i Tølløse og Aagerup og provst i Merløse herred, i 23 år uden livsarvinger, †5. maj 1711.

Sydkaapellet. 1647 lod Lene Barnekow gift med Tønne Friis kaapellet på kirkens sydside opføre for sin fader, Christian Barnekow, der døde 1612 under Kalmarkrigen. I det nedre rum indrettedes gravkaapel for slægten Barnekow, det øvre benyttedes måske allerede dengang som herskabsstol. Her opstilledes i 1690'erne Thomas Quellinus' store epitafium over Elisabeth Sophie Skeel og Frederik Gersdorff. 1851 fjernedes de fleste af kisterne i gravkælderens. De blev slået i stykker og benene begravet i en fællesgrav; dog blev Christian Barnekow og formentlig hans datter begravet under gulvet¹⁸. 1889-90 indrettede familien Schulin-Zeuthen en begravningsplads under jorden ud for loggiaen.

Epitafium (fig. 16 og 19), 1690-91, signeret af Thomas Quellinus⁵². Opsat af Fridericus Gersdorff (Frederik Gersdorff) til minde om fromhed og dyd hos hans hustru Elisabetha Sophia Scheel (Skeel), der døde under den syvende fødsel⁵³ 6. juli 1690 i sin alders 30. år (sml. †kisteplade). Næppe var et år gået og næppe værket fuldført, før han, mens han var gæst i Mons i Hannonia (Hennegau, Belgien), bortkaldtes til det høje 29. aug. 1691 i sin alders 41. år, således at det, han havde bestemt alene til hustruens fromhed og dyd, samtidig gav plads til hans egen. Latinsk indskrift med fordybde, forgyldte versaler. Signaturen: »Tho(mas) Quellinus inv(enit) et fecit« (Thomas Quellinus opfandt og gjorde det) findes på soklen.

Monumentet, der er hugget af sort og hvid marmor, optager størstedelen af sydkapellets østvæg. På en svungen, brudt sokkel i to afsæt står tavlen med sit vidnesbyrd, som hverken Døden, med dødningehoved og knogle ved fødderne, eller Tiden (Kronos), med vinget timeglas, har kunnet omstyrte. Tavlen indrammes af nedhængende feston og over den svæver et laurbærkranset englebarn, som med sin løftede højre hånd fatter om et nu forsvundet attribut, - formentlig en trompet, hvormed afdødes fromhed og dyd udbasuneredes. På soklen to anevåben samt et emblem (to nedadvendte fakler og en laurbærkrans) symboliserende afslutningen på jordelivets strid samt det evige livs belønning. De flankerende pilastre, hver med

seks anevåbener, bærer en svær gesims, hvorpå er anbragt en vase. I midten en svunget gavlfrydet af festoner omkring skjold med afdødes forgyldte spejlmonogram og grevekroner foroven. Monumentet krones af dobbeltvåben for Skeel og Gersdorff.

Figurer, våbener, vaser og festoner er udført af hvid marmor, resten af sort. Epitafiet har i tidens løb taget noget skade, dele er slået af, og mange reparationer foretaget^{52a}.

Epitafiet er et af Thomas Quellinus' tidligste arbejder her i Danmark. Han kom til landet 1689 for at opstille det af faderen udførte epitafium over Hans Schack i Trinitatis kirke i København⁵⁴. Samme år sluttede han kontrakt med Ulrik Frederik Gyldenløve om udførelse af et nu forsvundet gravmæle i Vor Frue kirke, København⁵⁵. Monumentet over Hans Friis i Høring kirke (Randers amt) er signeret og dateret 1691, og må således være udført nogenlunde samtidigt med Tølløse-epitafiet. Dette er imidlertid komponeret ganske anderledes, og uden afdødes portræt. V. Thorlacius-Ussing tilskriver (s. 122) Abraham Breusegem og Emanuel Cuckelaere de to figurer, der forestiller Døden og Tiden⁵⁶.

Kisteplade. 1) 1765. Herr Claus von Caspergaard til Tølløse og Søegaard, kgl. maj.s hofjunker, født i Thisted 9. marts 1738, gift 25. aug. 1762 med hans efterladte frue, Mette Catharine de Cederfeld, †30. jan. 1765. Oval, hvælvet plade af bly, med graveret antikva, 37X21 cm, indfattet i strålekrans med skyer, hvori putti, en med kranie, en anden blæsende sæbeboble, og forneden Tiden (Kronos) med timeglas, foroven Victoria med palme og sejrskrans. Tilsvarende plader findes bl.a. i Nørre Jernløse (nr. 1, s. 107), Hagedsted (Tuse hrd.), Ruds Vedby og Kirke Helsing (Løve hrd.).

Siden 1890⁷ fastgjort til træplade på sydkapellets nordvæg.

Mindetavler. 1) 1851. Christian Barnekow, der faldt i Halland 1612 ved at frelse sin konges, Christian 4.s liv, og hans datter Lene Barnekow gift med Tønne Friis. Hvid marmortavle, 60X42,5 cm, med fordybde, forgyldte versaler. I sydkapellets krypt på nordvæggen.

Fig. 19 a-c. Detaljer af epitafium over Elisabeth Skeel, sml. fig. 16 (s.238). LL fot. 1975. — *Details of wall monument to the memory of Elisabeth Skeel (cf. fig. 16).*

2) 1851. Elisabeth Sophie Skeel og hendes mand, Frederik Gersdorf. Hvid marmortavle, 60x42,5 cm, med fordybde, forgyldte versaler. I sydkapellets gravkrypt, på sydvæggen.

3) 1866. Etatsråd Peter Christian Zeuthen, ejer af Tølløse, Søgaard og Sonnerup, *1755, †1823, og hustru Marie Wilhelmine Christine Zeuthen, født Bornemann, *1764, †1802, og deres yngste søn, lensbaron Christian Frederik Zeuthen, kammerherre og hofjægermester, rid-

der af Dannebrog, opretter af lensbaroniet Zeuthen, *14. dec. 1794, †12. nov. 1850, og hustru Sophie Hedevig Zeuthen, født komtesse Schulin, *26. juni 1810, †16. okt. 1866. Hvid marmortavle, 111x64 cm, med fordybde, vistnok oprindelig indlagte versaler, der nu fremtræder sorte. Tavlen krones af marmorkors. I sydkapellets krypt, på vestvæggen.

I *gravkælderen* står fire *kister*; to ens rummer Christian Frederik Zeuthen, †1850, og hans

Fig. 20. Kårde (s.241). LL fot. 1975. — *Rapier*.

hustru, Sophie Hedevig Schulin, †1866. Kisterne har fladt låg og for enderne afdødes våbener og initialer skåret i relief. To egetræsmaledede kister, den ene med trapezformet tværsnit, den anden med halvcirkulært, har hverken kisteplader eller våbener.

Kisteplader. 2) 1850. Baron Christian Frederik Zeuthen, første stamherre til baroniet Zeuthen, kongelig dansk kammerherre, hofjægermester og ridder af Dannebrog, *14. dec. 1794, gift 28. okt. 1829 med komtesse Sophie Hedevig Schulin, †12. nov. 1850. Rektangulær plade af messing, 35x23 cm, med graveret fraktur.

3) 1866. Sophie Hedevig Zeuthen, født komtesse Schulin, enke efter afdøde lensbaron Christian Frederik Zeuthen. Født på Frederiksdal 26. juni 1810 og død på Tølløsegaard 16. okt. 1866. Rektangulær plade af messing, 35x25 cm, med graveret fraktur.

†*Kisteplader*³². 1) 1612. Christian Barnekow til Birkholm, befalingsmand på Landskrona slot.

Født til Birkholm 1556, dræbt i Halland af rigets fjender 21. febr. 1612.

2) 1640. Jomfru Mette Bærnekaw til Ellinge, datter af Christian Barnekow til Birkholm og Margrete Brahe til Widskiulde. Født på Landskrona slot i Skaane 16. juni 1604, død på Stiernholm i Jylland 7. aug. 1640.

3) 1658. Fru Leene Barnekow til Tølløse, Tønne Friises til Hesselager, datter af Christian Barnekow til Tølløse og Margrete Brahe til Widskjøfle. Født i Helsingør 29. april 1603, død i København 31. marts 1658.

4) 1690. Fru Elisabeth Sophia Scheel (Skeel), født på Estrup 6. jan. 1661, datter af Christian Scheel Jørgensen til Sostrup, ridder og gehejmeråd, og Birgitte Rosenkrantz til Krenkerup, gift i København 26. febr. 1679 med Frederik Gersdorff til Raunholt og Tølløse, tre sønner og tre døtre; sønnerne var døde, da hun døde 6. juni 1690. Af et efterfølgende gravvers fremgik, at hun døde i barselseng (jfr. også epitafium).

5) 1691. Frederik Gerstorff, arveherre til Ravnholdt og Tølløse, ridder af Dannebrog, kongens øverste ceremonimester og råd. Søn af Joachim Gerstorff til Tundbyholm, ridder af elefanten, Danmarks og Norges drost, rigshofmester og præsident i statskollegiet, kongelig majestæts gehejmeråd, og Olegarda Hvitfeldia (Øllegaard Huitfeldt), datter af Henrik de Lilløe. Født i København 4. juni 1650, gift i København 26. febr. 1679 med Sophia Scheel (Skeel), datter af Christian Scheel til Sostrup, tre sønner og tre døtre, der efterlodes umyndige og forældreløse uden formyndere. Sønderbrudt af længsler efter sin mistede hustru, søgende trøst blandt udlændinge rantes han af sygdom og døde i Mons i Hannonia (Hennegau, Belgien) 29. aug. 1691 ved den 11. middagstime, 41 år, 2 mdr., 25 dage og 5 timer gammel. Indskrift på latin.

Kistebeslag (fig. 21). Fem våbener fra før eller næppe meget senere end 1660 er fastgjort til træplade, som hænger bag på altertavlen. De kan stamme fra sydkapellets kister, som fjernes des 1851.

Krucifiks, fra 1600'rne, af bly, fra en kiste, ca. 25 cm højt. Figuren hænger i let bøjede arme,

Fig. 21-22. 21. Kistebeslag (s.240). LL fot. 1975. — *Funereal trappings*. 22. Begravelsesskjold (s.241). LL fot. 1975. — *Funereal hatchments*.

hovedet er faldet ned på brystet, håret strøget om bag skuldrene. Lændeklædet har knude ved højre hofte og stor, flad flagresnip. Nyt korstræ. På skibets nordvæg, bag ved prædikestolen.

Kårde, o. 1600, tveægget klinge, 103 cm lang, med blodrille, s-svunget parerstang, tøndeforment knap med nitteknop. Skal have tilhørt Christian Barnekow, †1612. Lå tidligere på hans kiste, hænger nu på nordvæggen i gravkrypten.

To *begravelsesskjolde*, fra o. 1850, af blik, med malede våben for Zeuthen (fig. 22) og Skeel, hænger på sydkapellets sydvæg.

Kirkegårdsmonumenter. 1) O. 1827. Assessor i højesteret, Wilhelm Peter Zeuthen, *9. dec. 1785, gift med Bolette Marie Dorothea Bartholin. Seks efterladte døtre. Han døde 13. okt. 1827. Herefter citat fra Ioh. 16,22: »Nu ere I bedrøvede...« Rød granitstele, 109 cm høj, med spærformet afslutning foroven, på løs sokkel. Gravskrift med fordybede versaler og derover bladkrans i lavt relief. På gravsted, østligt på kirkegården.

2) O. 1841. Iulie Bolette Carnegie, født Zeuthen, gift med David Carnegie, *1. febr. 1818,

gift 16. maj 1830(!), †12. febr. 1841, og deres eneste barn Iulie Bolette Carnegie, *7. okt.

..., †29. maj 1841. På lav sokkel af grå granit står hvid marmorsten, 118 cm høj, afdækket med marmorplade. Herpå ligger krans flettet af egeblade, tusindfryd og valmuekapsler hugget i marmor. Gravskrift på engelsk med fordybede versaler, som formentlig har været udfyldt og forgyldte. På gravsted, østligt på kirkegården.

3) O. 1842. Hans Teilmann, *1746, †1822, Catrine Margrete Samsøe, *1755, †1831, Thomas Schatt Rørdam, *1776, †1831, og hustru Catrine Georgia Teilmann, *1777, †1842. Indskrift med fordybede sortmalede versaler på oprullet blad af hvidt marmor, som står på granitsten kronet af marmorkors. På kirkegården, i hjørnet mellem kor og sakristi.

4) 1845. Isabella, yngste datter af James Carnegie, esqr of Edinburgh, død i København 9. juni 1845, 23 år gammel. Marmorplade hvorpå står latinsk kors ligeledes af marmor. På grå granitsokkel ligger kasseformet marmorblok, hvorpå står latinsk kors; om dets fod en stærkt forvitret bladkrans. Indskrift på engelsk med

fordybende versaler. På gravsted, østligt på kirkegården.

Støbejernskors. O. 1850. Thalia Maria Margrete Zeuthen, *1792, †1796, og Anna Sophie Zeuthen, *1787, †1796, Latinsk kors, med trepasformede afslutninger hvori palmetter, der sammen danner korsblomst. Indskrift med reliefversaler på de vandrette korsarme. Sortmalet, oprindelig med forgyldte bogstaver. På gravsted, østligt på kirkegården.

**Smedejernsmonument.* O. 1879. Husmandjungen Larsens hustru af Tølløse, Maren Jørgensen, født Jensdatter, *13. dec. 1827, †9. maj 1879. På lodret opstuder er fastgjort hjerteformet plade, hvorpå indskriften, som kendes fra ældre tegning, har været malet med versaler⁵⁷. Standeren krones af latinsk kors og smykket under indskriftpladen af spinkelt grenværk. Nu i Holbæk Museum (inv. nr. 3. 973).

Fig. 23. Løvemasker på prædikestolens postamentfremspring, sml. fig. 14 (s.232). LL fot. 1975. — *Lion's mask on pulpit (cf. fig. 14).*

KILDER OG HENVISNINGER

RA. Håndskriftsaml. Michael Kali Rasmussen. Personalhist. saml. af alm. indhold. — *LA. Sognekaldsarkivet.* Kirkebog 1646-86. — *LA. Vib.* N. Lachmann: Beskrivelse over Sjælland. — *Ved embedet.* Synsprot. 1862-19(75). — Se i øvrigt arkivalier for Holbæk amt i alm. s. 50.

NM2. Indberetninger ved C. M. Smidt 1910 (bygning og kalkmalerier), Chr. Axel Jensen 1910 (inventar), samme 1910? (kalkmalerier), R. Graae 1943 (meddelelser vedr. bygning og kalkmalerier, den ene nedskrevet af Chr. Axel Jensen), Mogens Koch 1943 (gulve), Einar V. Jensen 1943 og 1944 (forslag til og beretn. om istandsættelse af altertavle og prædikestol med tilføjelse 1947 vedr. prædikestol), Egmont Lind 1945 (kalkmalerier), Hugo Johannsen 1975-76 (bygning), Marie-Louise Jørgensen og Erik Lyckegaard 1975 (kalkmalerier, inventar og gravminder). — Bygnings- og kalkmaleribeskrivelse ved Hugo Johannsen, inventar og gravminder ved Marie-Louise Jørgensen. Redaktionen afsluttet okt. 1979.

Tegninger. *NM2.* Gravsten over Christen Hansen ved Søren Abildgaard. — Smedejernsgravminde ved Aage Jørgensen o. 1940. — Plan ved M. Brahdé 1959. — *Kunstakademiets Bibliotek.* Indskrift på epitafium over Elisabeth Skeel ved K. Bartholdy 1939. — Plan og snit af gravkapel fra 1647 ved Ibi Trier Mørch 1943. — *Holbæk Museum.* Tusch tegning af kirkens ydre ved Peter Ivar Johannes Ølsted 1862.

Litteratur. Johan Klejs: Sognekirke og kirkesogn, i *ÅrbHolbæk.* 1974 s. 25-34.

¹ Roskildebispens jordebog s. 160.

² Landebogen s. 159.

³ Roskildebispens jordebog s. 170.

⁴ Kronens Skøder I, 113.

⁵ RA. DaKanc. A28. 1630-1702. Fortegnelse og div. dok. vedk. kirker og sognekald, A29. 1726-97. Efterretn. om ejerne af kirker og kirketiender, og A30. 1809. Fortegnelser over kirker og disses ejere.

⁶ RA. TopSaml. Sager på papir.

⁷ Ved embedet. Synsprot. 1862-19(75).

⁸ LA. Stiftsøvrighedsarkivet. 1730-34. En del kirkesyn m.m.

⁹ Jfr. f.eks. Nørre Jernløse s.86, fig.23 og note 18 (med yderligere eksempler).

¹⁰ Lignende langstrakte korbygninger findes i Ørslev (DK. Sorø s. 896) og Hørby (Tuse hrd.).

¹¹ 1943 iagttaget es oprindelig karmside.

¹² Kirkesynet 1803 (jfr. LA. Stiftsprovstearkivet. 1803-08. Kirkesynsforretn.) fandt, at tagværkerne var umulige at bese, da der kun var adgang til hvælvet gennem et lille hul fra tårnets indre. Synet foreslog derfor, at en bekvemmere adgang etableredes fra våbenhusets loft.

¹³ Et fjerde spygat er forsvundet ved ommuring af sydvestre del.

¹⁴ Ifølge arkitekt R. Graaes indberetning til Chr. Axel Jensen (juni 1943) var kapitælerne oprindelig udstyret med skaftring af tegl, mens selve kapitælerne er udført af puds, iblandt murbrokker og fæhår.

¹⁵ Under restaureringen 1943 (jfr. indberetning fra arkitekt R. Graae, dat. 7. juni 1943) fandtes ved begge buer »rester af stik, muligvis efter anseelige spidsbuede åbninger«. Der kan være tale om stik fra de vinduer, man antagelig har indsat samtidig med hvælvsbygningen. »Et murparti af små gule sten med et elliptisk stik«, som iagttoges under buen mod øst, kan være den tilmurede nedgang til gravkrypten.

¹⁶ LA. Stiftsprovstearkivet. 1803-08. Kirkesynsforretn.

¹⁷ LA. Stiftsprovstearkivet. 1824-1900. Synsforretningsprot.

¹⁸ Summariske og ikke udtømmende oplysninger om denne restaurering findes dels i synsprotokollen (note 7), dels i en beskrivelse af kirken, forfattet af godsets materialforvalter fra 1875-1908, P. Howy-Bang († 1926), og maskinskrevet af sønnen T. Howy-Bang 1954 (i NM2).

¹⁹ Allerede inden kapellets opførelse stod skibet hvidkalket, og 1809 (LA. Holbæk amtsprovsti. 1808-23. Synsforretn.) ønskedes kirken hvidtet udvendig.

²⁰ Ved synet 1803 (note 16) ønskedes den murede tårntrappe repareret, og 1843 omtales bræddelaget ved opgangen til tårnet (jfr. note 17).

²¹ Barnets Skytssengel (1838) og Caritas (1810) opsattes 1840 i Vor Frue Kirke (DK. Kbh. By s.216). Originalmodellen til Kristus overdrager nøglerne til S. Peter er udført 1818. I marmor på alterbordets forside i slotskapellet i Villa Poggio Imperiale ved Firenze. Evangelisterne er udført 1833. Jfr. Thorvaldsens Museum. Katalog. 1975.

²² Jfr. f.eks. Skibby (DK. Frborg. s.2655).

²³ Endnu ses enkelte af disse messingstjerner i kapellets gravkælder, hvor hvælvet nu står gulkalket.

²⁴ Ifølge synsprot. (note 7) fornyedes altertavlen helt ved restaureringen 1851 og fik ny ramme 1896. Her som på andre punkter er beskrivelsen ikke helt korrekt.

²⁵ Djurs Nørre hrd., Randers amt. I Fasterna kirke, Uppland (SvK. bd. V, 396) har man resterne af et krucifiks, 52 cm højt, udført efter samme forlæg. Det antages at stamme fra Fasta kirkes alter fra 1680-90'erne, jfr. s.367, fig. 328.

²⁶ Som eksempel herpå anføres i korrespondancen Granslev (Viborg amt). Fotografi af kirkens indre i Trap. Også strålesolen i den brudte segmentgavl har hentet sit forbillede her. På den allerede omtalte tavle i Gjerrild flankeres storstykket af pyramider omvundet med festoner og forsynet med våben for Skeel og Rosenkrantz. Krucifikset er bragt i segmentgavlen,

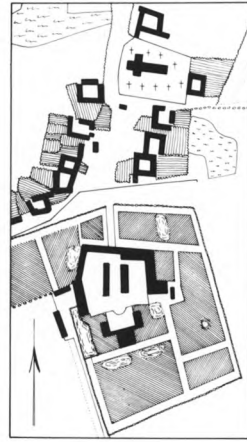

Fig. 24. Landsbyplan 1783. — *Village map 1783.*

ligesom det tidligere var tilfældet i Tølløse. Gjerrild lå under Sostrup, der ejedes af familien Skeel. Christen Skeel (Jørgensen) besad tillige Tølløse i årene 1665 til hans død 1688. 1687 kaldte han Peder Cappel, der var født i Gjerrild, hvor faderen var præst, til embedet i Tølløse, jfr. gravminder i sakristiet.

²⁷ Albert Kùchler 1803-86, David Jacobsen 1821-71.

²⁸ Opførsølvat 1945 (note 7).

²⁹ Jfr. Mackeprang: Døbefonte s. 405.

³⁰ Jfr. Mackeprang: Døbefonte s.67f. og Lars Ty-nell: Skånes medeltida dopfuntar, Stockholm 1913, s. 156f.

³¹ Johan Klejs: Sognekirke og kirkesogn, i ÅrbHolbæk 1974, s. 31.

³² LA. Bispearkivet. 1758-59. Hist. efterretn. til HofmFund.

³³ LA. Sognekaldsarkivet. Kirkebog 1646-86.

³⁴ LA. Håndskriftsaml. Michael Kali Rasmussen. Personalhist. saml. af alm. indhold.

³⁵ Ved restaureringen 1943 fjernedes en underbaldakin, der ansås at stamme fra 1896, da den kun havde eet lag egetræsmaalning ligesom de drejede hængekugler samt himlens kugler og spir. Desuden suppleredes manglende dele: nogle af hænge- og topstykkerne, to bøjlehoveder og en del af himlen.

³⁶ Ved undersøgelsen 1943 fandtes sparsomme rester af renæssancestaffering på kridtgrund. På søjlernes prydbælter og kapitæler iagttoges grøn søvlazur og på portalrammerne rester af hvid dækfarve og på bosserne forgyldning. Fra restaureringen 1765 (sml. indskrift og altertavle) en staffing svarende til den nuværende; derover sås to lag egetræsmaalning.

³⁷ I 831 og 1842 siges den at være stor og optage det

meste af søndre side af kirken (jfr. note 6 og NM. Håndskriftsaml. J. H. Larsen: Bidrag til topografisk beskrivelse ... 1842, 1847, 1848, 1849).

³⁸ Ifølge lov af 8. marts dette år. Formentlig de to, der er nævnt i inv. 1862 (note 7).

³⁹ LA. Stiftsovrighedsarkivet. 1730-34. En del kirkesyn m.m.

⁴⁰ Immanuel Starup: Fortegnelse over leverede orgler (i Den danske Orgelregistrants arkiv, Musikhistorisk Museum, København).

⁴¹ Organist Charley Olsen: Erklæring vedr. orglet i Tølløse kirke, 21. sept. 1961 (i NM2).

⁴² Jfr. ÅrbHolbæk 1974, s. 32 og Henningsen: Kirkeskibe Holbæk.

⁴³ DK. Sorø s.211 med fig.28.

⁴⁴ RA. Rgsk. ældre end 1559: Fortegnelse over indkrævede klokker.

⁴⁵ LA. Vib. Lachmann: Beskr. over Sjælland og LA. Stiftsprovstearkivet. 1808-23. Synsforretn.

⁴⁶ Sakristiers anvendelse som begravelsesplads kendes bl.a. fra Hvedstrup og Sæby (DK. Kbh. Amt s.721 og 935, 941). Ifølge H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814, 1925, har P. Cappel i året 1700 forfattet mindeskrift over grevinde Birgitte Skeel til Gammelkøgegård og Ørtofte. - Præsterne i Tølløse har ifølge H. F. Rørdam, i KirkehistSaml. 5. rk. III især s.603 været regnet blandt de mere ansete (sml. †gravsten nr. 1).

⁴⁷ NM. Håndskriftsaml. J. H. Larsen: Bidrag til

topografisk beskrivelse 1842, 1847, 1848, 1849.

⁴⁸ Trykt i KirkehistSaml. 5. rk. III, 604.

⁴⁹ Brevet trykt i HofmFund. VIII, 297.

⁵⁰ I 832 bemærker synet (note 17), at sakristiet er vel vedligeholdt efter fundatsen.

⁵¹ RA. Kultusmin.: 1. Dep. 1848-1916. Journalsager.

⁵² Litteratur: V. Thorlacius-Ussing: Billedhuggeren Thomas Quellinus, 1926, især s. 48. - Otto Norn: Senbarokken, i Danmarks Billedhuggerkunst, red. V. Thorlacius-Ussing, 1950, s.207. - Bredo L. Grandjean i Dansk Kunsthistorie, red. Erik Lassen, 2. bd., 1973,s.318.

^{52a} På epitafiets sokkel findes fire mærker, som kan være spor fra fastgørelsen af forsvundne skjolde eller våbener, hvoraf et løst findes.

⁵³ En søn, Christian, †1680, fem dage gammel, er begravet i farfaderen, rigshofmester Joachim Gersdorffs gravkrypt i Trinitatis kirke (DK. Kbh. By II, 337). De øvrige seks børn overlevede forældrene, jfr. †kisteplade nr. 4. Frederik Gersdorff fik først Tølløsegård 1688, da svigerfaderen, Christian Skeel, døde.

⁵⁴ Jfr. DK. Kbh. By II, 330.

⁵⁵ Jfr. DK. Kbh. By I, 74.

⁵⁶ Nævnte billedhuggere arbejdede i Quellinus' værksted og vides at have hugget skulpturerne til altret i Vor Frelzers kirke, København (DK. Kbh. By II, 511 og 516), efter mesterens model. Deres kendte sikre arbejder er først fra slutningen af 1690'erne.

⁵⁷ Aage Jørgensen: Danske gravminder af smedjærn, 1951,s.45.